

ATAD

Makale Türü: Araştırma makalesi

Geliş Tarihi : 1.11.2021

Kabul Tarihi: 30.11.2021

Article Type: Research article

Submitted: 1. 11.2021

Accepted : 30.11.2021

Halil YAVAŐI¹

BÜYÜK KITLIK DÖNEMİNDE KUZEY AVRUPA: SOSYO-EKONOMİK SORUNLAR VE ÇÖZÜM ARAYIŐLARI (1315-1318)

Öz: Çalışmamızda 1315-1318 yılları arasında Avrupa'nın kuzeyi ve doğusunda etkili olan yoğun yağmurlar neticesinde ortaya çıkan büyük bir kıtlığı ve bunun sosyo-ekonomik yansımalarını ele alacağız. Bunun için öncelikle genel iklim değişikliği ve yağışların ne denli şiddetli olduğundan söz edip, bu durumun kıtlığa nasıl sebep olduğunu inceleyeceğiz. Devamında halkın gıda temin etme yöntemlerini, fahiş fiyat artışlarını, hükümetlerin fiyatlara müdahale etme metotlarını bölgesel olarak değerlendireceğiz. Gerekli gıda ithalatı da yapılamayınca yaşanan şiddetli açlıkla birlikte korkunç yamyamlık olayları kayıtlarda yer almıştır. Yamyamlığın yanı sıra kriminal vakaların artması ve felaketi fırsata çevirenlerin bulunması, olayın şiddetini artıran unsur olmuştur. Olumsuz hava şartlarının sebep olduğu afetin, sadece aktif olduğu dönem ile sınırlı kalmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim yağışlara bağlı olarak tarım alanlarının tahrip olması ve evcil hayvanların salgın hastalıklardan dolayı büyük bir kırıma uğraması, olayın etkisini daha da uzun sürdürmüştür. Belki de bu felaketin en önemli sonuçlarından birisi, insanların bağışıklık sisteminin zayıflaması ve veba gibi başka hastalıklara zemin hazırlaması olmuştur. Bütün bu yorumlar için öncelikle Vita Edwardi Secundi, Johannes de Trokelowe, The Chronicles of London ve Guillaume de Nangis gibi muhtelif dönem

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Hitit üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, halil.yavas@yahoo.com , [ORCID !\[\]\(bcb1dee6692db79eb60fa53f10033711_img.jpg\) https://orcid.org/0000-0001-5642-0141](https://orcid.org/0000-0001-5642-0141)

kaynaklarından istifade etmeye alıştığ. Fakat bu kaynakları daha iyi yorumlayabilmek için, bu alanda önemli katkıları bulunan Ian Kershaw, Henry S. Lucas ve Charles Creighton gibi eşitli araştırmacılarından da yararlandık.

Anahtar kelimeler: Kıtlık, Alık, Yamyamlık, Yağmur, Felaket.

Northern Europe During The Great Famine: Socio-Economic Problems And Search For Solutions (1315-1318)

Abstract: In our study, we will discuss a great famine that occurred as a result of heavy rains in the north and east of Europe between 1315-1318 and its socio-economic consequences. First of all, we will talk about general climate change and heavy rains. After that, we will analyze how this situation caused the famine. Subsequently, we will discuss the methods of supplying food of the people, the exorbitant price increases, the intervention of the governments in the prices. Starvation has been experienced due to the lack of necessary food imports. Horrible incidents of cannibalism followed it. In addition to cannibalism, the rising in criminal events and the emergence of opportunists increased the impact of the event. The catastrophe caused by severe weather conditions was not limited to that period only. The destruction of agricultural lands due to rains and the death of most of the domestic animals due to epidemic diseases caused the impact of the event to last longer. Perhaps one of the most important consequences of this disaster is the weakening of the immune system of people. Thus, diseases such as the plague increased even more. For all these comments, we first tried to use from various period sources such as Vita Edwardi Secundi, Johannes de Trokelowe, The Chronicles of London and Guillaume de Nangis. However, in order to better interpret these sources, we also used from various researchers such as Ian Kershaw, Henry S. Lucas and Charles Creighton, who have made important contributions in this field.

Keywords: Famine, Starvation, Cannibalism, Rain, Catastrophe.

GİRİŞ

Sıcak ve nemli geçen Orta Çağ'ın sonlarına doğru iklim, bilhassa 1300'lerden itibaren soğumaya başlamıştır. Sonraları Küçük Buzul Çağı diye tanımlanacak olan bir dönem 1315'lere kadar sürmüştür. İlk olarak Kuzey Atlantik'ten gelip İngiliz Adaları üzerinden geçen nemli hava dalgası, Avrupa'nın kuzeybatısını tesiri altına almıştır.² Beraberinde gelen uzun yağışlardan dolayı yaşanan kıtlık, özellikle 1315-1318 yılları arasında en yoğun şekilde kendisini göstermiştir. Olayın etkisi bununla sınırlı kalmamış ve Geç Orta Çağ'da Batı Avrupa'daki ekonomik bunalımın genel sebepleri arasında yer almıştır.³ Biz çalışmamızda daha ziyade kıtlık sürecinde Avrupa'da yaşanan büyük felaket ortamını anlamaya ve insanların yaşamlarını idame ettirebilmek için ne tür yöntemler geliştirmeye çalıştıklarını ele alacağız.

Büyük Kıtığa sebep olan yağmurlar, 1315 yılında başlamış olsa da aslında evvelinde de yoğun yağışlar görülmüştür. Fakat olay, 1315 yılının Mayıs ayında başlayan yağışların hemen hemen hiç durmaksızın sonbahara kadar sürmesiyle felaket boyutu kazanmıştır. Akabinde şiddetli sellere sebep olan bu yağışlar 1314 yazındaki yağmur ile kıyaslanamayacak derecede yoğun olmuştur.⁴ Bentler yıkılmış, İngiltere'de Yorkshire ve Nottinghamshire'daki düzlükler sular altında kalmıştı. Clonmacnoise ve Loch yıllıkları bunu doğrular ve 1316 yılının yaz aylarının da fırtınalı ve yağışlı geçtiğini, açlık ve hastalıklardan dolayı çok sayıda insanın öldüğünü ifade eder.⁵ Bu korkunç tablo karşısında çaresiz durumda kalan Canterbury başpiskoposu, din adamlarına, yalınayak bir şekilde kilise çanları eşliğinde, kutsal emanetleri taşıyıp merasimler düzenlemelerini emretmişti.⁶ Vita Edwardi Secundi'nin yazarı felaketin sebebini insanların

² M. Ali Özdemir, "İklim Değişmeleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, 2004, s. 181.

³ Ian Kershaw, "The Great Famine and Agrarian Crisis in England 1315-1322", *Past & Present*, No. 59, May, 1973, s. 7.

⁴ Henry S. Lucas, a.g.m., *Speculum*, Vol. 5, No. 4, October 1930, s. 346.

⁵ *Calendar of The Patent Rolls*, Printed for Her Majesty's Stationery Office, London, 1898, s. 430; *Annals of Clonmacnoise*, D. Murphy (edit.), Royal Society of Antiquaries of Ireland, Dublin, 1896, s. 275; *Annals of Loch cé I*, William M. Hennessy (edit.), Macmillan & Co., Cambridge, 1871, s. 579.

⁶ I. Kershaw, a.g.m., s. 7.

işlediği günahlara bağlamış ve o da Canterbury başpiskoposu gibi ‘‘Ya Rab, halkını koru!’’ diye yalvarmıştı.⁷

Almanya'daki hava durumu hakkında çok az bilgi bulunmakla birlikte orada da şiddetli yağışların g r ld ği kesindir. İmparator Bavyeralı Lewis, 1315 yılının Eylül ayında Avusturya D k  Frederick ile savaşmak üzere Augsburg'un güneyine ilerlemişti. Sözü edilen yere ulaştığında, D k Frederick'in birliklerinin bir derenin kıyısında kendisini beklediğini görür. Fakat  yle büyük bir su taşkını yaşanmaktaydı ki suların, D k' n askerlerinin atlarının eyer seviyesine kadar çıktığını bildirmiştir. Leipzig'in güneydoğusundaki Grimma'da Mulde Nehri'nin taşması neticesinde Austin Canons Kilisesi sele kapılmış ve birçok insan hayatını kaybetmişti.⁸ Flores Historiarum ve Salzburg Kroniği gibi kaynaklar bu büyük su baskınlarını Nuh Tufanı'na benzetmişlerdi.⁹ Yazın sel baskınları yaşanırken kışın da şiddetli soğuklar g r lm şt r. Bohemya'daki Moldau Nehri'nin, 1315'in Kasım ayından (St. Andrew Günü) 1316'nın Mart'ına kadar donduğu ve insanların rahatça üzerinde y r yebildikleri nakledilmektedir. Almanya'nın komşuları Slav ve Macar topraklarında da benzer tablolar hâkimdi.¹⁰

Yağışların her yerden daha fazla olduğu Alçak  lkeler'deki dönem kronikleri konuyla ilgili bol miktarda bilgi sunmaktadır. Anversli şair ve tarihçi Boendale, 1 Mayıs 1315'te şiddetli yağışların başladığını belirtmektedir. Sonraki yüzyılda yaşamış Louvainli teolog Molanus, farklı kaynaklara dayanarak benzer bilgiler aktarmıştır. O ayrıca Boendale ve Van Velthem'in Kroniklerinde yer almayan yoğun şimşek fırtınalarından söz etmektedir. Bu şiddetli yağmurlar askeri faaliyetleri de etkilemiştir. Flandre Kontu Robert, babası Kont Guy ile Fransa Kralı IV. Philip arasında 1305'te yapılan Athis-sur-Orge Antlaşması'nın sorumluluklarını yerine getirmemekteydi. Bunun  zerine Fransa Kralı konta karşı harekete geçmeye karar vermişti. Harek t 6 Eylül'de başlamış fakat aralıksız şekilde devam eden yağmurdan dolayı ilerlemek mümkün değildi. Yağmur  yle şiddetliydi ki o zamanlar ‘‘yaşayan hiçbir ölümlünün görmediği bir yağmur’’ şeklinde tanımlanmaktaydı. İşgalci ordunun önünde uzanan Flandre'nin alçak toprakları bataklığa dönüşmüş ve iddialara göre nerdeyse atlar

⁷ *Vita Edwardi Secundi*, Wendy R. Childs (trans.), Clarendon Press, Oxford, 2005, s. 123.

⁸ H. S. Lucas, a.g.m., s. 347.

⁹ William Chester Jordan, *The Great Famine*, Princeton University Press, New Jersey, 1996, s. 24.

¹⁰ H. S. Lucas, a.g.m., s. 361.

eyerlerine kadar çamura batmıştı. Daha hafif olan yayalar ise dizlerine kadar çamurun içinde kalmışlardı. O zamanlar Antwerp'te yaşayan Van Vethem, yedi atın şarap yüklü bir arabayı çamurdan çıkaramadığını bildirmişti. Ayrıca çadırlar sularla dolmuş ve orduda açlık tehlikesi baş göstermişti. Sonunda Kral, 13 Eylül'de geri çekilme kararı vermek zorunda kalmıştı. Bunu yaparken yiyeceklerin ve taşınamayacak teçhizatın düşmanın eline geçmemesi için çadırlar ve depolar ateşe verilmiştir.¹¹

Fransa'da da benzer bir durum hâkimdi. Guillaume de Nangis Kroniği, yağmurun Fransa'da 1315 yılının Nisan ayında başladığını bildirir. Halk aralıksız süren bu yağışlar neticesinde bir kıtlık yaşanacağını anlamıştı. Bundan dolayı birçok kişi, Canterbury başpiskoposunun yaptırdığı gibi, Temmuz ayında Kutsal Şehit Kilisesi'ne yürümüşler ve buralarda toplu dualar yapmışlardı. Guillaume de Nangis Kroniği'nde "Sadece yakın yerlerden değil, beş fersah kadar uzak yerlerden kadın-erkek çok sayıda kişinin, rahipleriyle birlikte yalınayak ve hatta erkeklerden pek çoğunun çıplak bir vaziyette geldiklerini gördük. Azizlere sadakatlerini sundular." diye anlatılmaktadır. Bu tip törenler sadece burada değil Chartres ve Rouen piskoposlukları başta olmak üzere Fransa'nın birçok yerinde yapılmıştır.¹²

Halkın korkusunu artıran başka alametler de belirmişti. Çin yıllıklarının bildirdiğine göre 28 Kasım 1315'ten 12 Mart 1316'ya kadar gündüz dahi görülebilen bir kuyruklu yıldızın varlığından söz etmektedir.¹³ Dönemin kâhinleri, bu kadar parlak bir kuyruklu yıldızın görünmesini, ürünün kötü olacağına, hırsızlık ve kargaşanın artacağına, adaletin azalacağına ve denizin birçok kişiyi yutacağına işareti olarak yorumlamıştı.¹⁴

1. Gıda Sorunu ve Trajik Sonuçları

Halk başına geleceklerle ilgili tahmininde haklıydı. Çünkü çok geçmeden büyük bir gıda sorunu kendisini göstermişti. Son üç yüzyıldır ortaya çıkan çok sayıdaki kentten hiçbiri, gıda tedarikinde bir olumsuzluk yaşanma ihtimaline karşı yeterli

¹¹ Guillaume de Nangis, *Chronique Latine*, Paris, Societe, de L'Histoire de France, 1843, s. 423; H. S. Lucas, a.g.m., s. 348-349.

¹² Guillaume de Nangis, a.g.e., s. 422.

¹³ W. C. Jordan, a.g.e., s. 22.

¹⁴ Susan Wise Bauer, *Rönesans Dünyası*, Mehmet Morali (çev.), Alfa, İstanbul, 2014, s. 497.

miktarda erzak depolamaya yönelik herhangi bir hazırlık yapmamıştı. Bu da onları, kırsal topluluklara bağımlı hale getirirken, kıtlık veya benzeri doğal felaket sırasında korumasız bırakmaktaydı.¹⁵ Felaket kapıya geldiğinde ise normal olarak herkes ilk önce kendisini düşünmekteydi. Nitekim İngiltere’de kıtlık ülkeyi sardığında önceden hayır faaliyetleri yürüten soylular, zenginler ve din adamları bu yardımları durdurmuşlardı. Hatta bununla yetinmemişler ve hane halkının sayısını çeşitli şekillerde azaltma yoluna gitmişlerdi.¹⁶ Egmont Manastırı keşişlerinden Willelm, 1316’da tüm zenginlerin hayır yapmayı bıraktığını, anne babanın evladına, evladın ise anne babaya faydasının olmadığı bir döneme girildiğini, insanların bataklıklardan çıkardıkları kurbağalarla beslendiklerini bildirir.¹⁷

Yaşanan kısa süreli bir kıtlık olmadığı için bu tedbirler çözüm olmayacaktı. Su baskınlarına bağılı olarak tarlalardaki tohumlar çürümüş, çıkan ürünlerin hasadı çok zor şartlarda yapılabilmiş veya yapılamayıp sular altında çürümüştü. Hasadı yapıp depolara kaldırılan ürünler ise güvende olmamış, çünkü aşırı nemli ve soğuk hava, depolardaki ürünleri de çürütmüştü.¹⁸ Örneğin Kingston-upon-Hull yakınlarındaki Milton Kraliyet Çiftliği sularla kaplanmış ve bu da ürün çıkmasını imkânsız hale getirmişti.¹⁹ Ayrıca bu süreçte, İngiltere açısından çok önemli olan koyunlar, hastalıktan veya bakımsızlıktan ölmüştü.²⁰ İngiltere’de 1304-1314 yılları arasındaki yün ihracatının yıllık ortalaması 38.000 çuval iken, 1315-1316 yılları arasında bu rakam 21.000 çuvala inmiştir. Bunda şüphesiz Fransa ile Flander arasında yaşanan savaşın payı büyüktür lakin İngiltere’deki üretimin düşmesinin etkisi göz ardı edilemez.²¹

Vita Edwardi Secundi’nin yazarı yaşananları “Tanrı’nın eli bize karşı (cezalandırmak için) kalkmış gibiydi” diye tanımlamaktadır. Yine aynı yazar olayları İşeya’nın kehanetinin gerçekleşmesi şeklinde yorumlamaktadır. Çünkü bu kehanete göre otuz kile ürün alınan bir yerden üç kile ürün alınacağı işaret

¹⁵ H. S. Lucas, a.g.m., s. 345.

¹⁶ Johannes de Trokelowe, *Annales (Chronica Monasterii S. Albani)*, Henry Thomas Riley (edit.), Longmans, Green, Reader and Dyer, London, 1866, s. 93-94.

¹⁷ Willelmi (Capellani in Brederobe), *Chronicon*, Johannes Müller, Amsterdam, 1904, s. 90.

¹⁸ *Vita Edwardi Secundi*, s. 111.

¹⁹ *Calendar of The Patent Rolls*, s. 413.

²⁰ *Vita Edwardi Secundi*, s. 111.

²¹ T. H. Lloyd, a.g.e., Cambridge University Press, Cambridge, 1977, s. 125.

edilmekteydi ki durum tam da öyle olmaktadır.²² İskoçların saldırıları ve sonrasında yiyeceklerine el koymalarına bağlı olarak Northumbria'da kıtlık daha sert bir şekilde yaşanmıştır. Bundan dolayı oradaki halk, köpek ve at başta olmak üzere muhtelif iğrenç şeyleri yemek zorunda kalmıştır.²³

Gıda zincirindeki bir aksamanın bütün sistemi çökertmesi kaçınılmazdır ki o dönem Avrupa'da bu yaşanmıştır. Tahıl üretiminin dibe vurması neticesinde evcil hayvanların ve kümes hayvanlarının tüketimi artmış, bu da bir süre sonra süt ve yumurta gibi hayvansal gıdaların azalmasına yol açmıştır. Öte yandan salgınlardan dolayı çok sayıda koyun ve sığır ölünce bu kez et arzında yetersizlik görülmüştür. Başka bir şey tüketilemeyince, dört peniye mal olan büyük bir somun ekmek bile bir kişinin bir günlük gıda ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu. Halk imkânı ölçüsünde kendisini beslemeye çalışmaktaydı. Köpek ve kedi başta olmak üzere en iğrenç şeyleri dahi yemekteydi. Bunlardan daha korkunçlar vardı. Trokelowe'a göre insanlar yabancıları, hatta kendi çocuklarını bile yemişlerdi. Aynı yazar, kendilerine yiyecek verilmeyen aç mahkûmların yeni gelen mahkûmlara vahşice saldırdıklarını ve onları yarı canlı yediklerini anlatmaktadır. Bunun ne kadarı doğrudur bilemeyiz ancak ileride ele alacağımız üzere birçok kaynakta benzer nakilleri gördüğümüzde, yamyamlığın yaygın hale geldiğini anlamaktayız.²⁴ Trokelowe, Londra'ya girerken kıtlıktan dolayı perişan olmuş insanları veya açlıktan ölmüş kişilerin sokaklarda nasıl yattıklarını gördüğünü nakletmektedir.²⁵ Brunneli Robert da onun açıklamalarını desteklemektedir. Öyle bir yokluk hâkimdi ki üç gün boyunca yolculuk etseniz dahi satın almak için yiyecek bulmanız zordu der. İnsanlar yaprak, kök veya bazen eğer şanslılarsa derelerde yakaladıkları balıkları yiyerek açlıklarını gidermeye çalışmaktaydılar.²⁶ İngiltere Kralı II. Edward bile yiyecek bulmakta sıkıntı yaşamaktaydı. Saray halkıyla birlikte St. Laurence Bayramı'nda (Ağustos) St. Albans'a uğradığında saray için ekmek bulmakta zorlanmıştı.²⁷ İrlanda'da da benzer tablo görülmekteydi. Öyle ki insanların kilise bahçelerindeki mezarları

²² *Vita Edwardi Secundi*, s. 111.

²³ *Vita Edwardi Secundi*, s. 121.

²⁴ Johannes de Trokelowe, *Annales*, s. 95; *Annales Monastici III*, Henry Richards Luard (edit.), Longmans, Green, Reader, and Dyer, London, 1866, s. 470; H. S. Lucas, a.g.m., s. 355; Kenneth Vickers, *England in the Later Middle Ages*, Methuen & Co. Ltd., London, 1926, s. 112.

²⁵ Johannes de Trokelowe, a.g.e., s. 94; K. Vickers, a.g.e., s. 112.

²⁶ H. S. Lucas, a.g.m., s. 356.

²⁷ Johannes de Trokelowe, a.g.e., s. 92.

kazarak yeni cesetleri çıkarıp yedikleri söylenmektedir. Aynı şekilde ebeveynlerin çocuklarını yedikleri iddiası burada da dile getirilmiştir.²⁸ Loch Kroniği'ne göre ise üç buçuk yıllık süre zarfında İrlanda'da insanların birbirini yemesi alışılmış bir olay haline gelmişti.²⁹

Sosyolog Pitirim Sorokin'e göre, kıtlığa bağlı olarak yamyamlıklar sadece Orta Çağ Avrupa'sında değil, dünyanın muhtelif yerlerinde birçok kez yaşanmıştır. Antik Mısır, Antik Yunanistan, Roma, İran, Hindistan, Çin ve Japonya'da bu hususta kayıtlar mevcuttur.³⁰ Orta Çağ Avrupası'nda Büyük Kıtık'tan önce yaşanan 793, 868-869, 1005, 1032-1033, 1146, 1233, 1241-1242, 1277 ve 1280-1282 kıtlıklarında da yamyamlık olaylarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bilhassa 1033'te yaşanan kıtlık sırasında güçlü insanların zayıf insanları, yerleşik olanların yalnız yakaladıkları gezginleri, ev sahiplerinin gelen misafirleri yedikleri nakledilmektedir. Hatta yetişkinlerin elma veya yumurta ile kandırdıkları çocukları تنها yerlere çekip katlettikleri bildirilmektedir.³¹ Fakat 1315-1318 yılları arasındaki kıtlıkla ilgili anlatılan yamyamlık vakaları, bunların birçoğundan daha sağlam kanıtlara dayanmakta ve çok daha trajik bir tablo çizmektedir.

II. Edward, açlıktan kıvranan halkın sıkıntısını hafifletmek amacıyla ithalat arayışına girmişti. 1315'in sonlarına doğru Berwick ve Newcastle'dan bazı kişilere onun güvencesi altında Fransa'dan tahıl ve diğer gıda maddesi getirmeleri için ruhsat vermişti.³² Bu amaçla Fransa Kralı X. Louis ile görüşmüş ve uygun fiyata tahıl satmasını istemişti.³³ Ayrıca, kıtlıktan pek etkilenmeyen Güney İtalya'dan gıda ürünü getiren İspanyol, Sicilyalı ve Cenovalı tüccarları kraliyet koruması altına alarak bu kanalın varlığının sürmesi için çalışmıştı.³⁴ Kralın çabasına ilaveten bazı manastırların ürün yetiştirme politikasında değişikliğe giderek sorunun çözümüne katkıda bulunmak istemişlerdir. Örneğin Canterbury Manastırı kıtlık döneminde buğdayın daha değerli olmasına karşı,

²⁸ H. S. Lucas, a.g.m., s. 376; *Annals of Clonmacnoise*, s. 280; *Annals of Ulster II*, E. Mac Caethy, *The Queen's Printing Office, Dublin, 1893*, s. 431.

²⁹ *Annals of Loch cé I*, s. 595; *Annals of Ulster II*, s. 433.

³⁰ Bill Schutt, *Cannibalism*, Algonquin Books of Chapel Hill, North Carolina, 2017, s. 294.

³¹ Heather Blurton, *Cannibalism in High Medieval English Literature*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, s. 140.

³² *Calendar of The Patent Rolls*, s. 371; H. S. Lucas, a.g.m., s. 371.

³³ H. S. Lucas, a.g.m., s. 372.

³⁴ *Calendar of The Patent Rolls*, s. 501; H. S. Lucas, a.g.m., s. 372.

onun yerine arpa ve yulaf ekimine yönelmişti. Çünkü bu ürünlerden, soğuk hava ve olumsuz iklim koşullarında daha fazla mahsul elde edilebilmekteydi. Fakat bu politikanın, birazdan değineceğimiz üzere buğday fiyatlarının artışına katkısının olduğu düşünülmektedir.³⁵

Yukarıda zikrettiğimiz üzere X. yüzyıldan beri hızla büyüyen Brugge, Ghent ve Ypres gibi Flander kasabaları da temel ihtiyaçları için dışarıya bağımlı bir haldeydi. Flander, Brabant, Zeeland, Hollanda, Friesland ve Guelders'in alçak toprakları, setler yıkıldığı için su altında kalmış ve buradaki tarım ürünleri tamamen yok olmuştu. Daha kötüsü, rutin olarak yapılmakta olan ithalat da neredeyse durmuştu. Tournai'de 1316'nın Mayıs ayında kıtlık çok daha şiddetli bir hal almıştı. Tahılı olmayan halk, fasulye, arpa, fiğ ve diğer ürünlerden ekmek yapmaktaydı.³⁶ Öte yandan Brugge'de olduğu gibi bazı müdahaleler ile bu kayıplar azaltılabilmektedir. Burada belediye, Akdenizli tüccarlardan, şehir nüfusunun üçte birini yaklaşık bir yıl beslemeye yetecek kadar buğday satın almış ve bunu yetkilendirdiği bazı fırınlara maliyetinin altında satarak, açlık sorununa kısmen de olsa çözüm bulmuştur.³⁷

Bu sırada o dönemin önemli bir sanayi şehri olan Ypres'da 1316'nın Mayıs ve Ekim ayları arasında 2.794 kişinin sokaklarda öldüğü bildirilmektedir.³⁸ Boendale, Anvers'te açlığın sebep olduğu acıların neredeyse bir taşı bile yumuşatabileceğini dile getirmiştir. Sokaklarda yatan ve inilti çıkararak insanların hali yürek burkmaktaydı. Hocsemius, Louvain'deyken, duvarların ötesinde yeni kutsanmış bir mezarlığa bir arabayla günde iki ya da üç sefer ceset taşındığını bildirmektedir. Von Veltheim, Brabant'ın bütün kasabalarındaki eski kilise bahçelerinin hızla mezarlıklara döndüğünü, bundan dolayı yeni mezarlıkların kutsandığını ifade eder. Anvers'te görevliler at arabalarıyla şehirde günde dört kez dolaşarak, topladıkları ölüleri mezarlıklara taşımaktaydı. Tüm oyunlar, şarkılar ve eğlenceler sona ermişti. Kadın-erkek, genç-yaşlı o kadar çok insan ölmüştü ki havada ağır bir koku oluşmuştu. Kasaba yetkilileri ölü sayısının fazla olması nedeniyle şehrin içinden geçen Schelde Nehri'nin her iki tarafındaki

³⁵ David Stone, *Decision-Making in Medieval Agriculture*, Oxford University Press, Oxford, 2005, s. 190.

³⁶ H. S. Lucas, a.g.m., s. 365-367.

³⁷ Georges Duby, *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, Edward Arnold Publishers Ltd., 1968, s. 136; Bas Van Bavel, *Manors and Markets*, Oxford University Press, Oxford, 2010, s. 279.

³⁸ B. V. Bavel, a.g.e., s. 279.

boş alanlara cesetlerin gömülmesi talimatını vermişti. Villani ve Boendale gibi dönem yazarlarından bazıları, nüfusun üçte birinin öldüğünü ileri sürmektedir lakin bu tip istatistiklerin pek güvenilir olmayacağını hatrımızda tutmamız icap etmektedir.³⁹

Yaşanan kıtlık, bölgede çeşitli hikâyelerin doğmasına sebep olmuştu. Leiden'de bir kadın eline geöen arpadan yapıma bir somun ekmeğinin yarısını tüketmiş ve kalan yarısını saklamıştı. Onda ekmeğ olduğunu duyan bir komşusu, ekmeğ kalan yarısını istemiş fakat söz konusu kadın, ekmeğ olduğunu inkâr etmişti. Dahası doğru söylemiyorsa, Tanrı'nın o ekmeğ taşa çevirmesini dileyerek yemin etmişti. İlginçtir ki daha sonra ekmeğ kalan kısmını kullanmak istediğinde, bunun taşa dönüştüğünü görmüştür. Hatta yüzyılın sonlarına doğru bir tarihçi, söz konusu ekmeğ hala Leiden'deki Aziz Petrus Kilisesi'nde sergilendiğini ileri sürmüştür.⁴⁰ Muhtemelen bu tip anlatılar o günlerde çok önemli olan paylaşımcılığ ve sosyal adaleti yaygınlaştırmak için uydurulmuştur.

Avrupa'nın kalanında da benzer durumlar hâkimdi. 1315'te Edward'ın, Fransa'dan ithalat yapmak istemesinden anladığımız kadarıyla o yıl Fransa'da durumu nispeten daha iyiydi. Nitekim 1315'te Gaskonya'daki tahıl ve şarap stokları, kuzey Fransa'nın acı öeken nüfusunu bir ölçüde rahatlatmış ancak bu kaynaklar 1316'da tükenmişti. Kadın-erkek çok sayıda işçi, Paris sokaklarında ve muhtelif açık alanlarda açlıktan ölmüşlerdi.⁴¹ Guillaume de Nangis'e göre Fransa'da daha ziyade yoksullar ve erkekler ölmekteydi.⁴²

Avrupa'nın doğusuna gittiğimizde 1316'nın ilkbahar ve yazında Avusturya, Polonya, Macaristan ve Meissen'de yağan aşırı yağmurların, yine tohumları, ürünleri ve samanları çürüttüğünü öğreniyoruz. Polonya ve Silezya'da açlığa bağılı ölümlerin 1319'a kadar sürdüğü, dahası yamyamlığın yaygın olduğı söylenmektedir. En tiksindirici nakillerden birisi de yine ebeveynlerin çocuklarını veya çocukların ebeveynlerini öldürüp yedikleri iddiasıdır. Aç insanlar, idam edilen suçluların cesetlerini darağaçlarından hevesle alıp yemişlerdi. Açlık, insanları farklı bölgelere göç ederek arayış içine sürüklemişti. Bu şekilde birçok kişi, 1317'de Tuna kıyısına gelmiş ve ilerideki verimli ovalara geömek için bir tekneye binmişti. Fakat tekne sahibi, yolculuğ başladıktan kısa

³⁹ H. S. Lucas, a.g.m., s. 366-367.

⁴⁰ H. S. Lucas, a.g.m., s. 370.

⁴¹ H. S. Lucas, a.g.m., s. 357.

⁴² Guillaume de Nangis, *a.g.e.*, s. 428.

süre sonra onların Macaristan'daki sefaleti daha da artırmalarından korkarak yolcuları nehre atmıştı.⁴³ Kıtıkla birlikte gelen salgın hastalıklar burada da her şeyi zorlaştırmaktaydı. Dizanteri, yüksek ateş ve boğazda kokulu enfeksiyon çok yaygındı. Bazı bölgelerde ölü sayısı o kadar çoktu ki cesetleri gömmek için yeterince sağlıklı insan bulunamamaktaydı.⁴⁴ Fakat ölümlerin ne kadarı salgından, ne kadarı açlıktan olduğu hususu bilinmemektedir. Kershaw'a göre de bunun ayrımını yapmak mümkün değildir.⁴⁵

Taşan Elbe Nehri, Saksonya'daki çok sayıda köyü yıkmıştır. O bölgedeki kasabaların sokaklarında açlıktan ölmek üzere olan bitkin insanları görmek olağan hale gelmiştir. Erfurt'ta, şehir duvarının önüne büyük bir hendek kazılmış ve cesetler oraya doldurulmuş. 1341'de XII Benedict'in, burada yaşananlar için yapılan bir anma törenine katılmasından anladığımızı göre felaketin etkisi toplumsal hafızadan uzun süre silinmemiştir. Mainz Başpiskoposu Peter, Metz'de altı ay içinde beş yüz bin erkek, kadın ve çocuğun öldüğünü bildirmektedir. Ölen atların, sığırların ve koyunların sayısı hakkında ise bir tahmin yürütülememektedir. Aç halk, çeşitli sebeplerden dolayı ölen hayvanların etini yemiştir. Yoksulların cesetleri sokaklarda ve halka açık yerlerde bulunmaktaydı. Yetkililer onların mezarlıklardaki devasa hendeklere gömülmelemlerini emretmiştir. Nitekim Colmar'daki surların dışına birkaç hendek kazılmış ve bunların birisine iki bin, diğerine ise bin yedi yüz ceset atılmıştır.⁴⁶

Çok fazla olmasa da Baltık Denizi'nin güneyindeki topraklarda da konuyla ilgili nakiller bulunmaktadır. Novgorod Kroniği'ne göre 1316'da insanlar açlıktan at eti yemeye başlamışlar, hatta askerler kalkanlarının dışındaki derileri yemişlerdi.⁴⁷ Kuzey Denizi ve Baltık Denizi kıyılarının tamamında kıtlık ve salgın hastalık yaygındı. Korkunç yamyamlık iddialarına burada da rastlamaktayız. Riga, Osel, Dorpat ve Reval piskoposluklarında, açlıktan ölmek üzere olan annelerin çocuklarını yedikleri söylenmektedir. Bir tarihçi açlık çeken bazı erkeklerin,

⁴³ H. S. Lucas, a.g.m., s. 375-376.

⁴⁴ Johannes de Trokelowe, a.g.e., s. 94.

⁴⁵ I. Kershaw, a.g.m., s. 11.

⁴⁶ H. S. Lucas, a.g.m., s. 361-363.

⁴⁷ *The Chronicle of Novgorod*, Robert Michell & Nevill Forbes (trans.), Offices of The Society, London, 1914, s. 120.

içindeki cesetleri yemek amacıyla mezarları kazarken oracıkta muhtemelen açlıktan öldüklerini nakletmektedir.⁴⁸

Sorun sadece yiyecek kıtlığı değildi. Bir şekilde hasadı yapılmış ürünler de besleyicilik noktasında yeterli olmamaktaydı. Trokelowe'e göre ürünler yeterince olgunlaşmadığı için tahıllar besleyici özelliğini yitirmekte ve bunlardan yapılan ekmekler doyurucu olmamaktaydı. Bunun sonucunda muhtelif hastalıklar ortaya çıkmaktaydı.⁴⁹ Önceden de zikrettiğimiz üzere yetersiz beslenme sonrasında bağışıklık sisteminin zayıflaması, insanları her türlü hastalığa karşı çok savunmasız hale getirmişti. Van Velthem, Antwerp'te önce yoksul ve zayıf durumdaki halk arasında vebanın başladığını, sonrasında daha sağlıklı kişilere bulaştığını bildirmektedir. St. Anthony yangını da denilen ve bir mikroorganizmanın neden olduğu tehlikeli bir cilt hastalığı olan erizipel çok sık görülmekteydi. Daha ziyade soğuk kış mevsimlerinde ve yağışlı yaz aylarında zuhur eden bu hastalık için ortam son derece uygundu. Aynı dönemde birçok insan şarbondan ölmekteydi. Bunun sebebinin muhtemelen hastalıktan ölen hayvanların halk tarafından tüketilmesi idi. Ayrıca mikrop bulaşmış bitkilerin yenilmesi de sebepler arasında zikredilmektedir.⁵⁰

Yaşanan bu korkunç açlık birçok yazarın Kitabı Mukaddes'teki Yaratılış (Başlangıç) 41. ayetine atıf yapmasına sebep olmuştur. Orada Firavun, gördüğü rüyayı Hz. Yusuf'a şöyle anlatmaktadır:

“Rüyamda Nil Nehri'nin kıyısında duruyordum. İrmaktan besili ve güzel yedi inek çıktı. Kenardaki çayırdaki otlamaya başladılar. Onların ardından, ırmaktan yedi inek daha çıktı. Bunlar çok çirkin ve cılız olup, berbat görünüyordular. Tüm Mısır diyarında onlar kadar çirkin inek görmedim. Sonra, bir deri bir kemik kalmış bu çirkin inekler, ilk çıkan besili inekleri yemeye başladı. Onları yiyip bitirdiler ama bu, karınlarından hiç belli olmuyordu. Çünkü tıpkı önceki halleri gibi kötü görünüyordular. O zaman uyandım. Sonra rüyamda tek saptan çıkan, güzel ve dolgun yedi başak gördüm. Onların ardından, doğu rüzgârından kavrulmuş içi kurumuş yedi cılız başak yetişti. Ve yedi cılız başak, yedi güzel başağı yuttu...”⁵¹

⁴⁸ H. S. Lucas, a.g.m., s. 364.

⁴⁹ Johannes de Trokelowe, a.g.e., s. 93-94; *The Chronicles of London II, Edmund Goldsmid (trans.), Privately Printed, Edinburgh, 1886, s. 13.*

⁵⁰ H. S. Lucas, a.g.m., s. 358.

⁵¹ *Kutsal Kitap, Watchtower Bible and Tract Society, New York, 2016, Başlangıç 41.*

Kıtlığın şiddeti 1318'de azalmaya başlasa da 1322'ye kadar varlığını sürdürmüştür. Nitekim Fordunlu John, 1321 yılında çok şiddetli bir kış yaşandığını, neredeyse tüm hayvanları öldürdüğünü ve insanları kedere sürüklediğini bildirmektedir.⁵² Bundan dolayı da Kitabı Mukaddes'teki anlatılanlar ile özdeşlik kurulmuştur.

2. Fahiş Fiyat Artışları ve Alınan Tedbirler

Ekonominin değişmez kurallarından olan arz-talep dengesinin bozulması neticesinde meydana gelen fiyat değişiklikleri bu olayda görülmüştür. İngiltere'de 1315'te başlayan yağmurlardan en az birkaç yıl önce zaten hasadın düşük olmasına bağlı olarak gıda fiyatlarında genel bir artış yaşanmıştı. Nitekim bu artış 1313 yılında başlamış ve 1314'te daha da tırmanmıştır.⁵³ 1315'ten sonra, özellikle de 1316 baharı yaklaştığında ve eski gıda stokları tamamen tükendiğinde bu fiyat artışı çok yüksek seviyelere ulaşmıştır.⁵⁴ Gras'ın bildirdiğine göre 1313 yılında İngiltere'nin tüm bölgelerinde buğdayın kilesi ortalama beş şilindi.⁵⁵ Fakat 1315'te yirmi şiline, 1316'nın Vaftizci Yahya Bayramı'nda (24 Haziran) otuz şiline, sonrasında ise kırk şiline kadar çıkmıştı.⁵⁶ İrlanda'da da durum farklı değildi. Kıtıktan önce dört şilin olan buğday, 1316'da on kat artmış ve yine kırk şilin olmuştu.⁵⁷ Bu bilgileri Londra Kroniği ve küçük farklılıklarla birlikte diğer İngiliz kronikleri de teyit etmektedir. Fasulye, bezelye, yulaf ve arpanın fiyatı da bu artıştan nasibini almıştı.⁵⁸ Örneğin Lanercost Kroniği, yaşanan kıtlığın benzerinin o zamana kadar hiç görülmediğini ve çok sayıda insan öldüğünü ifade ettikten sonra buğday fiyatlarının ne şekilde uçuk

⁵² John of Fordun, *Chronicle*, Felix J. H. Skene (trans.), Edmonston and Douglas, Edinburgh, 1872, s. 341.

⁵³ James H. Ramsay, *Genesis of Lancaster I*, Clarendon Press, Oxford, 1913, s. 76; James E. Thorold Rogers, *A History of Agriculture and Prices in England I*, Clarendon Press, Oxford, 1866, s. 197.

⁵⁴ Johannes de Trokelowe, *a.g.e.*, s. 94; H. S. Lucas, *a.g.m.*, s. 352.

⁵⁵ Norman Scott Brien Gras, *The Evolution of the English Corn Market*, Harvard University Press, Cambridge, 1915, s. 60.

⁵⁶ Johannes de Trokelowe, *a.g.e.*, s. 94; H. S. Lucas, *a.g.m.*, s. 352.

⁵⁷ Olive Armstrong, *Edward Bruce's Invasion of Ireland*, John Murray, London, 1923, s. 88.

⁵⁸ Charles Creighton, *A History of Epidemics in Britain*, The University Press, Cambridge, 1891, s. 48; H. S. Lucas, *a.g.m.*, s. 352.

rakamlara ulaştığından söz etmektedir.⁵⁹ Londra Kroniği'nde iki küçük soğanın iki peni olduğu bildirilmektedir.⁶⁰ 1315'te otuz şiline satılan bir kile tuz, ertesi yıl kırk şiline yükselmişti.⁶¹ Havanın sertliği, düşük sıcaklık ve karanlık gökyüzü, Kuzey Batı Avrupa'da buharlaştırma yöntemiyle yapılan tuz üretimini engellemişti. Böylece gıdanın yanı sıra önemli bir ürünün daha kıtlığı yaşanmaktaydı. Nitekim devamında tuz fiyatları dört kat artmış ve bu artış 1317'ye kadar sürmüştür.⁶² Tuzun eksikliği sadece beslenme eksikliğine sebep olmamış ayrıca mevcut etlerin saklanması sorununa neden olmuştu.⁶³

Bu gelişmeler üzerine İngiltere'de din adamları ve baronların talebiyle fiyatlara müdahale kararı alınmıştır. İlk olarak 21 Ocak 1315'teki parlamento toplantısında tüm evcil hayvanların fiyatlarının sabitlenmesi hususunda bir hüküm çıkarılmıştır. 14 Mart'ta bu kararı onaylayan Kral Edward, söz konusu tavan fiyatların uygulanması hususunda şeriflere talimat vermişti.⁶⁴ Fakat bunun tatbiki mümkün olmamış ve başarısızlıkla neticelenmişti. Karar, üretici sınıfında memnuniyetsizlik yaratmıştı ki sonunda 1316'nın Ocak ayında Lincoln'deki parlamento toplantısında, Edward, din adamları ve baronların önerisiyle yürürlükten kaldırılmıştır.⁶⁵ Lakin hükümetin müdahaleci yaklaşım konusunda kararsızlığı devam etmekteydi. Bu kez Londra'da bira fiyatlarının aşırı artması sonrasında benzer bir adım atılmasına çalışıldı. 21 Eylül 1316'da, belediye başkanı ve belediye meclisi, bir galon düşük kalite biranın en fazla üç çeyrek peniye, iyi kalite biranın ise en fazla üç yarım peniye satılabileceğiyle ilgili bir karar çıkarmışlardı. Bu kararın aksi yönünde hareket eden olursa ilk seferinde bira yapma yetkisi elinden alınacaktır. Aynı ihlali ikinci kez yaparsa bu kez ticaret yapma hakkı iptal edilecektir. Üçüncüsünde ise şehirden sürülme cezasına çarptırılacaktır.⁶⁶ Kümes hayvanlarının ve hayvanların satışını düzenleyen yönetmeliği yürürlükten kaldırdıktan sonra, bira için sabit fiyat

⁵⁹ *The Chronicle of Lanercost*, Herbert Maxwell (trans.), James Maclehose and Sons, Glasgow, 1913, s. 217.

⁶⁰ *The Chronicles of London II*, s. 14.

⁶¹ H. S. Lucas, a.g.m., s. 353.

⁶² I. Kershaw, a.g.m., s. 9.

⁶³ Sean Martin, *Kara Ölüm*, Cumhuriyet Atay (çev.), Kalkedon Yayıncılık, İstanbul, 2011 s. 27.

⁶⁴ I. Kershaw, a.g.m., s. 6; H. S. Lucas, a.g.m., s. 345.

⁶⁵ H. S. Lucas, a.g.m., s. 370.

⁶⁶ *Calendar of Letter-Books*, Reginald R. Sharpe (edit.), John Edward Francis, Bream's Buildings, E.G., London, 1903, s. 71.

politikasına gitmeye çalışmalarından yola çıkarak, Kral ve hükümetinin krizin doğasını ne kadar az anladıkları görülmektedir. Bu yönetmeli bira üreticilerine çok zarar vermiştir. Çünkü bira yapmak için gerekli hammaddeyi yüksek fiyattan satın alıp, daha sonra bira olarak düşük fiyattan satmak zorundaydılar.⁶⁷

Fransa'da kıtlığın şiddeti arttıkça İngiltere'de olduğu gibi fiyatlar hızla yükselmişti. 1316 Paskalya'sında, yaklaşık yarım litre (pint, sextarium) buğday elli beş veya altmış Paris solidine satılmaktaydı. Yulaf ve arpanın yanı sıra tuz fiyatı da aşırı yükselmişti. Paris'te bir buşel (35 L) tuz, on solide, bir yumurta bir dinara satılmaktaydı.⁶⁸ Olumsuz hava koşulları temel gıda maddelerinin yanı sıra Fransa için oldukça önemli olan şarap üretimini de olumsuz etkilemişti. Guillaume de Nangis'e göre o zamana kadar görülmemiş düzeyde düşük miktarda ve kötü kalitede şarap üretimi yapılmıştı.⁶⁹ Van Velthem ise Antwerp'e, Fransız ve Alman topraklarından şarap ithalatının neredeyse durduğunu bildirir. Batı Avrupa ticaretinde giderek daha fazla merkezi bir nokta haline gelen Antwerp'teki rakamlar oldukça önemlidir.⁷⁰

3. Suçun Artması

Bütün bu olumsuz koşullar altında kriminal vakaların artması kaçınılmazdır. Kıtlığın şiddetinin artması sonrasında soylular ve zenginler çeşitli şekillerde hane halkının sayısını azaltma yoluna gittiklerinden söz etmiştik. Evden uzaklaştırılan ve lüks yaşamaya alışkın bu kişiler, toplumda çeşitli huzursuzluklara sebep olmaktaydılar.⁷¹ Öyle ki normal şartlarda düzgün ve saygın bir yaşam sürdüren bu şahıslar, çok rahat bir biçimde suça karışmakta ve düzensiz davranışlar sergilemekteydiler. Bunların yanı sıra İngiltere'nin kırsal bölgelerini istila eden hırsızlar ve serseriler her türlü şiddete başvurmaktaydılar.⁷² İrlanda'ya baktığımızda cinayet vakalarına artık çok sık rastlanılmaktaydı.⁷³ İngiltere Yorkshire'da hanedan mensubu olduğunu ileri süren birileri kral adına halktan çeşitli mal ve erzak toplamıştı. Bunun üzerine

⁶⁷ H. S. Lucas, a.g.m., s. 371.

⁶⁸ Guillaume de Nangis, a.g.e., s. 426; H. S. Lucas, a.g.m., s. 353.

⁶⁹ Guillaume de Nangis, a.g.e., s. 424.

⁷⁰ H. S. Lucas, a.g.m., s. 350.

⁷¹ Johannes de Trokelowe, a.g.e., s. 93-94.

⁷² H. S. Lucas, a.g.m., s. 359.

⁷³ *Annals of Loch cé I*, s. 579.

Kral Edward, 16 Eylül 1316'da söz konusu dolandırıcıların yakalanıp cezalandırılması hususunda talimat vermişti.⁷⁴

Saldırı ve soygun yaygındı. Hatta sığır, koyun, at, yabani tavşan, keklik, sülün, geyik, tahıl gibi yiyecek olarak kullanılabilen her şey çalınmaktaydı.⁷⁵ Bunun yanında ev ve kişisel eşyalar, saman, kereste, taş, kurşun... yani maddi bir karşılığı olan varlıklar gasp edilmekteydi. Açık denizlerde de soygunlar yaşanmaktaydı. 4 Nisan 1316'da Edward, çetelere karşı mücadele etmesi için, Lynn ve Falmouth arasındaki limanlara özel görevliler göndermişti. 12 Ağustos 1316'da Kral'a denizde yaşanan korsanlık faaliyetlerinden dolayı tüccarların ülkeye girişlerinde sorunlar yaşandığı ve balıkçıların işlerini yapamadıklarıyla ilgili şikâyetler gitmişti. Paris'te fırıncılar, ekmeğe şarap artıkları ve domuz gübresi gibi en iğrenç şeyleri koymaktan suçlu bulunmuşlardı. Tespiti yapılan on altı suçlu, şehir meydanında, ellerine verilen çürük ekmeğin parçalarını havada tutmaya zorlanarak halka teşhir edilmişti. Kapılarının önünde çok sayıda aç insan bulunan Magdeburg'daki fırıncılar, bu insanların ekmekleri çalmalarını engellemek için sopalarla beklemekteydiler. Bremen'de de aynı hikâye vardı. Fakat artık Köln'de ve birçok yerde, fırınların pencerelerinden ekmeğin çalarken yakalanan aç insanlar yargılanmamaktaydı.⁷⁶

1316-1317'de Kent'teki Barış Muhafızları Komisyonu'nun çalışmalarında suç olaylarının büyük çoğunluğunun soygun ve hırsızlık temelli olduğu ileri sürülmüştür. Bunların üçte biri büyük ölçüde tahıl, ekmeğin ve bira gibi ürünlerle ilgiliyken, bir o kadarı da çiftlik hayvanlarının çalınmasını içeriyordu. Nakit para hırsızlıkları bunların yanında oransal olarak çok daha azdır.⁷⁷ Kıtlığın ve gıda fiyatlarının artması ile suç oranlarının artması arasında doğru orantı bulunmaktaydı. Örneğin 1315-1318 yılları arasında Norfolk'ta, önceki yıllara göre kriminal vakalarda %382'lik bir artış olduğu hesaplanmıştır.⁷⁸

⁷⁴ H. S. Lucas, a.g.m., s. 373.

⁷⁵ H. S. Lucas, a.g.m., s. 360; *Calendar of The Patent Rolls*, s. 320, 404, 405, 406, 601.

⁷⁶ H. S. Lucas, a.g.m., s. 360-364.

⁷⁷ I. Kershaw, a.g.m., s. 12.

⁷⁸ Kathleen Pribyl, *Farming, Famine and Plague*, Springer International Publishing, Norwich, 2017; Mark Bailey, "Peasant Welfare in England, 1290-1348", *The Economic History Review*, New Series, Vol. 51, No. 2 (May, 1998), s. 240.

4. Kıtılığın Etkisinin Azalması

1317'den itibaren kıtlığın etkisi zayıflama sürecine girmiştir. İrlanda'da öncesinde on altı şiline satılan buğday, 1318'in Vaftizci Yahya Günü'nde (24 Haziran) birden yedi şiline, yulaf ise beş şiline inmişti. Ayrıca diğer gıda maddeleri de temin edilebilir olmuştu. Aynı şekilde Paris'te 1318'in Haziran ayında (Hamsin Yortusu) buğday fiyatlarında düşüş yaşanmaya başlamıştı.⁷⁹ Vita Edwardi Secundi'nin yazarı bu yaşananları astroloji ile açıklamıştır. O, Satürn'ün kasvet, soğuk ve faydasız hava koşulları getirdiğini fakat üç yılın sonunda döngüsünü tamamlayıp yerini Jüpiter'e bıraktığını ifade eder. Jüpiter'in döngüsü sırasında bu aşırı yağış ve sellerin durup, vadilerin buğdayla dolup taşacağını bildirmiştir.⁸⁰

Kıtlığın gücü zayıflasa bile izleri uzun süre varlığını korumuştur. O süreçte İngiltere'de halk köylerini terk etmiş ve topraklar ekilemez olmuştu.⁸¹ İnsanların yanı sıra çok sayıda ev hayvanı ölmüştü. O kadar fazla öküz ölmüştü ki 1319'a geldiğinde birçok tarla sürülemedi.⁸² Nightingale'e göre sığır vebasından dolayı İngiltere'deki sığırların %62'si ölmüştü.⁸³ Flander'e baktığımızda orada aynı tabloyu görmekteyiz. Yani havalar düzeliş iklim normale dönmüş olsa da başta sığırlar olmak üzere son üç yıldaki kayıplar, felaketin etkisini daha uzun süre korumuştur.⁸⁴ Hayvancılığın eski haline gelmesi yaklaşık on yıldan fazla sürmüştür. Tahminlere göre 1331 yılına geldiğinde öküz sayısı, sığır vebasının görülmesinden önceki seviyenin %80'ine ancak gelebilmişti. Süt sığırlarında durum daha vahimdi. 1341 yılına geldiğinde eski rakamların ancak %90'ına ulaşabilmişti.⁸⁵

Hayvancılık bu durumdayken, ekilebilir arazilerin durumu çok farklı değildi. Yoğun su baskınları sırasında birçok arazinin üst kısmındaki verimli tabaka zayıflamıştı. Bazen de tersi olup ekilebilir arazilerin üzeri, kumlu ve çakıllı topraklarla kaplanmıştı. Bu arazilerin tekrar eski verimli haline gelmesi yaklaşık

⁷⁹ H. S. Lucas, a.g.m., s. 376.

⁸⁰ Vita Edwardi Secundi, s. 123.

⁸¹ C. Creighton, a.g.e., s. 49.

⁸² K. Vickers, a.g.e., s. 111; I. Kershaw, a.g.m., s. 41.

⁸³ Pamela Nightingale, *Enterprise, Money and Credit in England Before the Black Death 1285-1349*, Palgrave Macmillan, Oxford, 2018, s. 226

⁸⁴ Willelm, a.g.e., s. 90.

⁸⁵ K. Pribyl, a.g.e., s. 124.

beş yılı bulmuştur. Örneğin İngiltere’de Güney Yorkshire’da ekilebilir araziler yarı yarıya daralmıştı. Jacques de Therines isimli bir Sistersiyen Tarikati mensubu, yaşananları “şimdiye kadar görölmemiş bir verimsizlik” diye tanımlamaktaydı.⁸⁶

Yaşanan korkunç sürecin şüphesiz ağır sosyal neticeleri olmuştur. Örneğin 1323-1328 yılları arasında Flander’deki isyanın sebepleri arasında savaş ve kötü yönetim başı çekmekle birlikte, bunların kıtlık sonrasında meydana gelmesi, bazı yazarlara göre olayın şiddetini daha da artırmıştır.⁸⁷ Birçok kriz ortamında olduğu gibi bunu fırsata çevirenler de bulunmaktaydı. Bazı büyük toprak sahipleri ve çiftçiler, özellikle de bir kısım tahıl tüccarları ve spekülátörler bu yüksek fiyatlardan yararlanmışlardı.⁸⁸ Ancak bunlar bile yaşanan doğal afetin korkunçluğu karşısında daha az zikredilir olmuştur.

Kıtlığın belki de en önemli sonuçlarından birisi yaklaşık otuz sene sonra görölmüştür. Çünkü yetersiz beslenmeden dolayı bağışıklık sistemi iyice zayıflayan insanlar, artık her türlü bakterinin saldırısına açık duruma gelmişlerdi. Nitekim 1348-1351 yılları arasında yaşanan veba salgının Avrupa’da bu kadar büyük kayıplara sebebiyet vermesinin altından bu durumun yattığı düşünölmektedir.⁸⁹ Henry Pirenne’e göre kıtlık XIV. yüzyılda Avrupa’nın gelişimini durduran felaketler zincirinin en önemli halkası olmuştur.⁹⁰

Sonuç

Bütün depolama, ithalat ve alternatif ürün temini imkânlarına rağmen günümüzde bile üç yıllık bir kıtlığın büyük olumsuzluklara sebep olması kaçınılmazdır. Geç Orta Çağ’da yukarıda zikrettiğimiz imkânların olmadığını, Akdeniz’den bir geminin Flander’e ulaşmasının ne kadar risk barındırdığını ve uzun sürdüğünü düşündüğümüzde üç yıllık bir felaketin ne denli korkunç olduğunu ifade etmek daha kolay olacaktır. Felaketin çok şiddetli yaşanmasının

⁸⁶ W. C. Jordan, *a.g.e.*, s. 25.

⁸⁷ Paul Freedman, “Rural Society”, *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VI, David Luscombe & Jonathan Riley Smith (Edit.), Cambridge University Press, Cambridge, 2008, s. 96.

⁸⁸ B. V. Bavel, *a.g.e.*, s. 279.

⁸⁹ Pınar Ülgen, *Ortaçağ Avrupa’sının Ölümle Dansı*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2017, s. 18.

⁹⁰ Henri Pirenne, *Ortaçağ Avrupa’sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 5. Baskı, Uygur Kocabaşoğlu, (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 216

en önemli sebeplerinden birisi muhtemelen Avrupalıların buna hazırlıksız yakalanmasıydı. Örneğin arz-talep dengesizliği sonucunda ortaya çıkan fiyat artışı karşısında zorunlu tavan fiyatı politikasıyla sorunun çözülmek istenmesi bunun işaretlerindendir. Aslında önceden de çok defa kıtlık görülse de 1315-1318 yılları arasında yaşanan felaketin uzun süreli olması her şeyi çok daha korkunç hale getirmiştir.

Dikkatimizi çeken bir diğer husus, bu şekilde yaşanan büyük felaketlerde ortaya çıkan sorunların başka problemleri tetiklemesinin bu olayda da net bir şekilde görülmesidir. Başlı başına bir afet olan aşırı yağmurlar, öncelikle kıtlığın kapısını açmıştır. Kıtlık ise bir yandan açlıkla birlikte büyük ölümlere sebep olurken öte yandan sosyal yaşamı perişan etmiştir. Büyük suç olaylarının patlak vermesi, kitlesel göçlerin ortaya çıkması, tefeciliğin yaygınlaşması ve fırsatçı tüccarların türemesi bunlardan bir kaçısı olmuştur. Yardım faaliyetleriyle özdeşleşmiş kişi ve kurumların yine bu felaketler sırasında kendi ihtiyaçlarının peşine düşmüş olmaları zor durumda olan insanların çaresizliğini daha da artırmıştır. Yine bu olayda felaketler karşısında paranın önemini ne kadar çabuk yitirdiğini görmekteyiz. Bu da afet durumunda zengin ile fakir arasındaki uçurumu kapatmıştır.

Ortaya, anne-babanın evladına, evladın da anne-babaya yardımcı olamadığı, toplumun çözüldüğü, herkesin tamamen kendi derdinin peşine düştüğü kaotik bir tablo çıkmıştır. En acımasız etkisi de birçok kaynakta zikredilen yamyamlık olaylarıdır. Bazı araştırmacılar bu iddiaları abartılı bulmakla birlikte söz konusu nakillerin çeşitli kaynaklarda yer alması, bunların doğruluk ihtimalini artırmaktadır. Öte yandan dönem kaynaklarının birbirlerinden etkilenme olasılığını da hesaba katarak yine de bu hususta ihtiyatımızı korumamız gerektiğini düşünmekteyiz. Felaket sırasında gıdanın tükenmesi kadar umudun tükenmesi de kaosu artırmıştır. Yağışların en şiddetli geçtiği 1315 yılında stoklarla birlikte umutlar da varken 1316 ve sonrasında bunlar da tükenmiş ve yaşamlarını idame ettirmek isteyen insanlar akla gelmez yöntemlere başvurmak zorunda kalmışlardır. Sonuç olarak bu korkunç dramın yüzyıllarca halkın hafızasında kaldığını söyleyebiliriz. Coulton'un da ifade ettiği⁹¹ üzere en son Grimm kardeşler tarafından uyarlanan Hansel ve Gretel isimli masal da o hatıranın acı bir ürünü olsa gerek.

⁹¹ G. G. Coulton, *The Medieval Village*, Cambridge University Press, New York, 2010, s. 326.

Kaynakça

- Annales Monastici III*, (1866). Henry Richards Luard (edit.), London: Longmans, Geen, Reader, and Dyer.
- Annals of Clonmacnoise*, (1896). D. Murphy (edit.), Dublin: Royal Society of Antiquaries of Ireland.
- Annals of Loch cé I*, 1871 (). William M. Hennessy (edit.), Cambridge: Macmillan & Co.
- Annals of Ulster II*, (1893). E. Mac Caethy, The Queen's Printing Office, Dublin.
- Armstrong, Olive, (1923). *Edward Bruce's Invasion of Ireland*, London: John Murray.
- Bailey, Mark, (1998) "Peasant Welfare in England, 1290-1348", *The Economic History Review*, New Series, Vol. 51, No. 2, pp. 223-251.
- Bauer, Susan Wise, (2014). *Rönesans Dünyası*, Mehmet Moralı (çev.), İstanbul: Alfa.
- Bavel, Bas Van, (2010). *Manors and Markets*, Oxford: Oxford University Press.
- Blurton, Heather, (2007). *Cannibalism in High Medieval English Literature*, New York: Palgrave Macmillan.
- Calendar of Letter-Books*, (1903). Reginald R. Sharpe (edit.), John Edward Francis, London: Bream's Buildings, E.G.
- Calendar of The Patent Rolls*, (1898). London: Printed for Her Majesty's Stationery Office.
- Coulton, G. G., (2010). *The Medieval Village*, New York: Cambridge University Press.
- Creighton, Charles, (1891). *A History of Epidemics in Britain*, Cambridge: The University Press.
- Duby, Georges, (1968). *Rural Economy and Country Life in the Medieval West*, Alva: Edward Arnold Publishers Ltd.
- Freedman, Paul, (2008). "Rural Society", *The New Cambridge Medieval History*, Vol. VI, David Luscombe & Jonathan Riley Smith (Edit.), Cambridge: Cambridge University Press, pp. 82-101.
- Gras, Norman Scott Brien, (1915). *The Evolution of the English Corn Market*, London: Oxford University Press.
- Guillaume de Nangis, (1843). *Chronique Latine*, Paris: Societe, de L'Histoire de France.

- Johannes de Trokelowe, (1866). *Annales (Chronica Monasterii S. Albani)*, Henry Thomas Riley (edit.), London: Longmans, Green, Reader and Dyer.
- John of Fordun, (1872). *Chronicle*, Felix J. H. Skene (trans.), Edinburgh: Edmonston and Douglas.
- Jordan, William Chester, (1996). *The Great Famine*, New Jersey: Princeton University Press.
- Kershaw, Ian, (1973). "The Great Famine and Agrarian Crisis in England 1315-1322", *Past & Present*, No. 59, pp. 3-50.
- Kutsal Kitap*, (2016). New York: Watchtower Bible and Tract Society.
- Lloyd, T. H., (1977). *The English Wool Trade in the Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucas, Henry S., (1930). "The Great European Famine of 1315, 1316, and 1317", *Speculum*, Vol. 5, No. 4, pp. 343-377.
- Martin, Sean, (2011). *Kara Ölüm*, Cumhuriyet Atay (çev.), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.
- Nightingale, Pamela, (2018). *Enterprise, Money and Credit in England Before the Black Death 1285-1349*, Oxford: Palgrave Macmillan.
- Özdemir, M. Ali, (2004). "İklim Değişimleri ve Uygarlık Üzerindeki Yansımalarına İlişkin Bazı Örnekler", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2, ss. 173-192.
- Pirenne, Henri, (2012). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, 5. Baskı, Uygur Kocabaşoğlu, (çev.) İletişim Yayınları, İstanbul.
- Pribyl, Kathleen, (2017). *Farming, Famine and Plague*, Springer International Publishing, Norwich.
- Ramsay, James H., (1913). *Genesis of Lancaster I*, Clarendon Press, Oxford.
- Rogers, James, E. Thorold, (1866). *A History of Agriculture and Prices in England I*, Clarendon Press, Oxford.
- Schutt, Bill, (2017). *Cannibalism*, Algonquin Books of Chapel Hill, North Carolina.
- Stone, David, (2005). *Decision-Making in Medieval Agriculture*, Oxford University Press, Oxford.
- The Chronicle of Lanercost*, (1913). Herbert Maxwell (trans.), James Maclehose and Sons, Glasgow.
- The Chronicle of Novgorod*, (1914). Robert Michell & Nevill Forbes (trans.), Offices of The Society, London.
- The Chronicles of London II*, (1886). Edmund Goldsmid (trans.), Privately Printed, Edinburgh.

Ülgen, Pınar, (2017). *Ortaçağ Avrupa'sının Ölümle Dansı*, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Vickers, Kenneth, (1926). *England in the Later Middle Ages*, Methuen & Co. Ltd., London.

Vita Edwardi Secundi, (2005). Wendy R. Childs (trans.), Clarendon Press, Oxford.

Willelmi (Capellani in Brederobe), (1904). *Chronicon*, Johannes Müller, Amsterdam.